

ПРАБЛЕМЫ СУЧАСНАЙ ТЭРМІНАПРАКТЫКІ

Сённяшні ўзровень развіцця беларускай тэрміналогіі (яе недастатковае ўладкаванне і часам адсутнасць распрацаваных тэрмінасістэм па розных галінах ведаў) не адпавядае сучаснаму стану беларускай навукі і значна адстае ад узроўню вырашэння гэтай праблемы ў іншых краінах свету. Усведамленне неабходнасці развіцця адукацыі і навукі на ўласнай моўнай аснове яшчэ не заўсёды належным чынам асэнсавана ў беларускім грамадстве, што прыводзіць да недаацэнкі творчых магчымасцей беларускай мовы як інструмента навуковага пазнання. "Некаторыя навукоўцы нават сцвярджаюць, што няма неабходнасці пашыраць беларускую мову ў навуковую сферу. Яны аргументуюць гэта наступным чынам: калі б кожны вучоны (а іх у свеце больш за 5 млн.) друкаваў свае навуковыя працы на сваёй роднай мове, то кантакты паміж імі былі б вельмі складанымі, і гэта не спрыяла б развіццю нацыянальнай навукі. Другі аргумент апалагетаў выкарыстання толькі рускай мовы ў сферы навукі зводзіцца да наступнага: беларуская мова не мае дастаткова развітай навуковай тэрміналогіі, яна не паспявае ў сваім развіцці за сучасным навукова-тэхнічным прагрэсам і таму не здольная абслугоўваць вышэйназваную сферу" [1,229]. Разам з тым калі паглядзець на бібліяграфію тэрміналагічных слоўнікаў¹, падрыхтаваных на працягу XX ст., то высвятляецца, што шмат у якіх галінах маецца грунтоўная аснова для далейшай працы па сістэматызацыі і ўладкаванню беларускай тэрміналогіі. Таму "шмат у чым не маюць падстаў нараканні на нераспрацаванасць тэрміналогіі на беларускай мове, якія нярэдка гучаць з вуснаў тых, хто адмаўляе ў праве на жыццё беларускамоўнай навукі і беларускамоўнаму навучанню, у тым ліку і ў ВНУ" [2,6].

Тэндэнцыя да інтэграцыі навуковых даследаванняў як у самім працэсе гэтых даследаванняў, так і ў іх тэрміналагічным афармленні вымагае правядзенне мэтанакіраванай дзейнасці па ўпарадкаванні тэрміналагічнага апарату розных галін ведаў. Гэта прадугледжвае перадусім арганізацыю работы па прывядзенню тэрмінаў да адзінай формы і сістэмы, што забяспечыць іх адпаведнасць універсальным крытэрыям пабудовы тэрмінасістэм і мае істотнае значэнне для ўдасканалення мовы навукі. У сувязі з гэтым актуальнай задачай беларускай тэрміналогіі з'яўляецца "вывучэнне практыкі ўжывання тэрмінаў у навуковых тэкстах і публікацыя слоўнікаў рэкамендуемых тэрмінаў" [3,119].

Задача ўладкавання нацыянальнага тэрміналагічнага фонду

¹ Гл.: Тэрміналагічныя слоўнікі (асобныя выданні) 1918-1998 гг.: Бібліягр. давед. / Рэд. Г. Цыхун. – Мінск, 2000. – 74 с.; Беларускія слоўнікі й энцыклапедыі: бібліяграфія / склад. В. Кіпель, З.Саўка. – Нью-Ёрк; Мінск, 2002. – 608 с.

абумоўлівае правядзенне першапачаткова гісторыка-лінгвістычнага аналізу. "У дачыненні да беларускай нацыянальнай літаратурнай мовы, якая не мела дастаткова спрыяльных магчымасцей для свайго развіцця, асабліва важна ўлічваць існаванне і функцыянаванне тэрміналогіі ў часе, яе ўключанасць у гістарычны працэс, яе суадносіны і сувязі з нетэрміналагічнай лексікай на кожным канкрэтным гістарычным этапе, таму што гэтым у значнай меры былі абумоўлены пошукі прынцыпаў і шляхоў распрацоўкі нацыянальнай тэрміналогіі" [4,8]. Вывучэнне лексічнага складу слоўнікавых матэрыялаў розных гадоў дазваляе ацаніць як стан развіцця лексічнай сістэмы ў пэўны перыяд, так і ўвогуле прасачыць дынаміку змен і тэндэнцый развіцця спецыяльнай лексікі. Уяўляецца, што асэнсаванне папярэдняга тэрміналагічнага вопыту дапамагае кваліфікацыі ўзроўню назапашанага ў розных тэрмінасферах беларускай навукі, сістэматызацыі здабыткаў, што ў цэлым спрыяе вырашэнню сучасных праблем беларускай тэрміналогіі.

Арганізацыя работы такім чынам абумоўлівае перадусім вылучэнне фактаў пазітыўнай тэрмінаграфічнай дзейнасці, што знайшлі далейшае пашырэнне і замацаванне як у сферы функцыянавання, так і ў сферы фіксацыі. З другога боку, асэнсаванне папярэдняга вопыту дазваляе пазбегнуць памылковых і няўдалых рашэнняў у справе ўпарадкавання асобных тэрмінасфер. Уважлівае вывучэнне асаблівасцей фарміравання асобных галін ведаў у часавай прасторы з'яўляецца неабходным для больш выразнага акрэслення спецыфікі ўтварэння і функцыянавання тэрміналагічных намінацый і выпрацоўкі рэкамендацый па іх ўпарадкаванні. "Праектаванне тэрміналагічных сістэм з зададзенымі характарыстыкамі з'яўляецца актуальнай праблемай сучаснай тэрміналагічнай работы" [5,22].

Ажыццяўленне гэтага на практыцы ўяўляецца магчымым пры аўтаматызацыі інфармацыйных працэсаў. Фарміраванне аўтаматызаваных банкаў даных па розных галінах ведаў мае шэраг пераваг, якія ў цэлым могуць быць зведзены да наступнага: 1) яны значна спрашчаюць і удасканальваюць працэс вывучэння фактаў мовы; 2) забяспечваюць паўнату прадстаўлення ўсяго наяўнага (нармаванага і неўнармаванага (праектнага)) тэрміналагічнага матэрыялу; 3) робяць магчымым фарміраванне на матэрыяле шырокай базы прыватных даследчых корпусаў; 4) дэманструюць панарамны агляд усіх рашэнняў па ўпарадкаванні тэрмінасфер; 5) дазваляюць ацаніць стан развіцця тэрмінагаліны ў пэўны перыяд або на працягу ўсёй гісторыі яе станаўлення. Усё адзначанае вышэй прадугледжвае замену інтуітыўнага падыходу аргументаваным, што вядзе да аб'ектыўнасці атрыманых вынікаў і значнага павышэння ўзроўню лінгвістычных даследаванняў, а таксама ў цэлым пазбаўляе магчымасці суб'ектыўнага падыходу да асэнсавання фактаў мовы, абумоўлівае сапраўдную ацэнку тэндэнцый фарміравання і развіцця спецыяльнай лексікі беларускай мовы.

Стварэнне камп'ютарных банкаў даных цалкам знаходзіцца ў рэчышчы сучаснай міжнароднай практыкі і ўвогуле адпавядае тэндэнцыі міжнароднай уніфікацыі тэрмінасістэм. У гэтай сувязі можна пагадзіцца з заключэннем навукоўцаў аб тым, што хуткае фарміраванне камп'ютарнай тэрмінаграфіі "побач з шырокай аўтаматызацыяй лексікаграфічных работ, масавым выпускам універсальных і галіновых энцыклапедый, што адлюстроўваюць дэталізаваную карціну свету, сведчаць пра тое, што развіццё слоўнікавай справы Беларусі ўступіла ў перыяд навуковай лексікаграфіі" [пераклад з 6,191]. У сувязі з гэтым сродкам фіксацыі міжнародных рашэнняў па ўпарадкаванні семантыкі тэрмінаў становяцца шматмоўныя банкі даных, што дазваляюць назапасіць і захаваць інфармацыю аб асаблівасцях тэрмінаў, іх ужыванні, эквівалентах і ступені ўпарадкавання. Задача падрыхтоўкі шматмоўных банкаў даных бачыцца перадусім у пашырэнні паняццевай базы беларускай тэрміналогіі, а таксама арыентацыі яе на больш прасунуты ўзровень, дасягнуты ў іншых больш развітых у дадзеным кірунку мовах: рускай, англійскай, нямецкай, французскай і інш. Сённяшнія намаганні па гарманізацыі тэрміналогіі прадугледжваюць інтэрнацыяналізацыю тэрмінаў – суаднясенне значэнняў блізкіх па форме разнамоўных тэрмінаў з вызначэннем паміж імі дакладных адпаведнасцей, а таксама выбар з ліку сінонімаў тэрмінаў з інтэрнацыянальнымі формамі.

У гэтых адносінах беларуская тэрміналогія значна адстае ад міжнароднага вопыту. Уключэнню беларускай тэрміналогіі ў міжнародныя стандарты перашкаджае перадусім недастатковая уніфікаванасць нацыянальнага тэрміналагічнага фонду.

У сувязі з гэтым адной з асноўных задач сучаснага этапу развіцця беларускай тэрміналогіі з'яўляецца яе ўніфікацыя і стандартызацыя. Уніфікацыя, як вядома, забяспечвае адназначную адпаведнасць паміж сістэмай паняццяў і тэрмінасістэмай. "Тэндэнцыя да ўніфікацыі структуры тэрміналогіі дыктуе нам неабходнасць звяртацца да шырокага сусветнага вопыту развіцця тэрміналогіі, а не звужаць свае пошукі якім-небудзь адным "вектарам" [7,5].

Такім чынам, тэрміналагічная практыка патрабуе як пэўнай аўтаномнасці тэрміналагічных падсістэм у адносінах да сістэмы нацыянальнай мовы, так і абавязковай цеснай сувязі гэтых падсістэм з ёй. Сёння пры ўпарадкаванні галіновых тэрмінасфер з'яўляецца відавочным абавязковае залучэнне найноўшых метадык стварэння і аналізу фактаў мовы, да ліку якіх перадусім далучаюцца камп'ютарныя магчымасці. Робячы агульнае заключэнне аб асаблівасцях стандартызацыі беларускай тэрміналогіі, трэба адзначыць, што гэты працэс толькі распачаўся ў 90-я гады XX ст. Яго далейшае развіццё абумоўлена як умовамі функцыянавання беларускай тэрміналагічнай сістэмы, так і агульнай тэндэнцыяй інтэграцыі

навуковых даследаванняў, што знаходзіць выражэнне ў звужэнні колькасці моў, што выконваюць функцыі мовы навукі. Трэба думаць, што створанае ў галіне стандартызацыі беларускамоўных тэрмінаў, будзе выкарыстана ў далейшай працы і паспрыяе працэсу ўніфікацыі і гарманізацыі беларускай тэрміналогіі.

Літаратура:

1. Красней В.П. Функцыянальна-стылявая дыферэнцыяцыя беларускай літаратурнай мовы // Беларуская мова. Ороле, 1998.
 2. Цыхун Г.А. Беларуская тэрміналогія ў тэрміналагічных слоўніках (1918 - 1998) // Тэрміналагічныя слоўнікі (асобныя выданні) 1918 – 1998 гг.: Бібліягр. давед. – Мн., 2000.
 3. Антанюк Л.А. Беларуская навуковая тэрміналогія: Фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыяніраванне. – Мн., 1987.
 4. Красней В. Пошукі прынцыпаў і шляхоў распрацоўкі беларускай нацыянальнай тэрміналогіі на пачатку ХХ ст. // Тэрміналагічны бюлетэнь. Мн., 1997. - Вып. 1.
 5. Антанюк Л.А. Праблемы беларускага тэрміназнаўства ў новых умовах // Тэрміналагічны зборнік "87-"88. – Мн., 1988.
 6. Щербин В.К. Белорусская корпусная терминология // Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium: Сб. науч. тр. по лексикографии. – Гродно: ГрГУ, 2002. – С. 187-192.
- Цыхун Г. Шляхі ўладкавання беларускай тэрміналогіі // Тэрміналагічны бюлетэнь. Мн., 1997. - Вып. 1. – С. 3-5.